

формування справжнього громадянського суспільства в Україні.

Список використаних джерел:

1. Колот А.М. Еволюція ролі держави та інструментарію її впливу на розвиток соціально-трудової сфери / А.М. Колот // Соціально-трудові відносини: теорія та практика: зб. наук. праць. – 2011. – № 1. – С. 5-13.
2. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник / О.А. Грішнова. — К.: Знання, 2004. — 535 с.
3. Готовність населення України до участі в акціях соціального протесу: Київський міжнародний інститут соціології // Електронні ресурс. – [Режим доступу]: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=685&page=1> /.
4. Проблеми, які турбують громадян. Соціальна група «Рейтинг» // Електронні ресурс. – [Режим доступу]: <http://ratinggroup.com.ua/products/politic/data/entry/14065/>.

УДК 349.2

Костюк Віктор Леонтійович,
доктор юридичних наук, доцент,
заступник завідувача відділом
Головного науково-експертного управління
Апарату Верховної Ради України, професор кафедри
муніципального права та адміністративно-правових
дисциплін Національного університету
«Острозька академія», професор НаУКМА

ПЕНСІЙНЕ ПРАВО В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ: НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджуються особливості сучасного стану пенсійного права через призму новітніх підходів до розуміння пенсійного забезпечення, проблем його реформування. Акцентовується увага на його конституційно-правовій природі пенсійного забезпечення. Наголошується на важливості розбудови пенсійного права на основі оптимального поєднання державного, недержавного, професійного пенсійного забезпечення, пенсійного страхування. Відзначаються основні науково-теоретичні підходи новітнього розвитку пенсійного права, удосконалення механізмів реалізації права на пенсійне забезпечення. Зроблені висновки та пропозиції.

Ключові слова: пенсія; пенсійне забезпечення; право на пенсійне забезпечення; пенсійне законодавство; пенсійне право; пенсійна реформа.

Kostyuk V. The pension law in modern time: science and theoretical approach

This article examines the features of the current state of pension rights in the light of new approaches to understanding the pension problems of its reform. The attention was payed

to its constitutional and legal nature of pension provision. Stresses the importance of the development of pension rights based on the optimal mix of public, private, occupational pensions, the pension insurance are defined. There have been major scientific and theoretical approaches of modern pension rights, improve the mechanisms of the right to pension. Conclusions and suggestions are given.

Key words: pension; pensions; the right to a pension; pension legislation; pension rights; pension reform.

Костюк В.Л. Пенсионное право в современных условиях: научно-теоретический аспект

В этой статье исследуются особенности современного состояния пенсионного права через призму новейших подходов к пониманию пенсионного обеспечения, проблем его реформирования. Акцентируется внимание на конституционно-правовой природе пенсионного обеспечения. Отмечается важность развития пенсионного права на основе оптимального сочетания государственного, негосударственного, профессионального пенсионного обеспечения, пенсионного страхования. Отмечаются основные научно-теоретические подходы новейшего развития пенсионного права, усовершенствования механизмов реализации права на пенсионное обеспечение. Сделаны выводы и предложения.

Ключевые слова: пенсия; пенсионное обеспечение; право на пенсионное обеспечение; пенсионное законодательство; пенсионное право, пенсионная реформа.

Актуальність дослідження. Просування України шляхом системних соціальних реформ, виходячи з об'єктивності необхідності розбудови громадянського суспільства, сучасної моделі державного управління, посилення ефективності, дієвості та доступності соціальних прав [1, с.17-18], вимагає необхідного реформування пенсійного забезпечення. Доречно нагадати, що за змістом Конституції України (ст. 3) «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [2]. Слідуючи таким засадничим приписам, забезпечення та гарантування прав та свобод людини є ключовим напрямом не лише діяльності держави, а й суспільства. Передусім це стосується закріпленого в Основному Законі України конституційного права на соціальний захист (соціальне забезпечення) (ст. 46), яке включає право громадян на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з

незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

У такому розумінні, виходячи зі змісту цього конституційного права, доктринальних підходів [3, с. 7-9], [4, с. 317-323], [5, с. 7-8], пенсійне забезпечення як провідна та ключова ланка соціального захисту (соціального забезпечення) спрямоване на матеріальну підтримку осіб, які через вік та/або інші обставини втратили здатність (не можуть) на належному рівні конкурувати в окремих сферах суспільного життя.

Нагальність та важливість реформування пенсійного забезпечення головним чином пов'язана з його достатньою вразливістю, неефективністю та недоступністю. Насамперед в Україні продовжує діяти означена за радянської доби модель пенсійного забезпечення, яка базується на так званому принципі «солідарності поколінь», коли працююча частина населення фінансує видатки на утримання непрацюючих. Щодо її стану, то варто констатувати стійку динаміку зростання чисельності осіб, які беруть участь у пенсійному забезпеченні, майже до 13 млн осіб [6]. Разом з тим через відсутність активізації ринку праці, звуження чисельності працюючого населення, джерел наповнення Пенсійного фонду України достатньо проблемним видається фінансування пенсійних виплат (пенсій) [7]. Проведені протягом 1991-2017 рр. реформи пенсійного забезпечення забезпечили її часткову модернізацію шляхом запровадження трирівневої моделі [8], [9], [10], [11]. При цьому особливістю ініційованих у державі пенсійних реформ останнім часом стало запровадження низки обмежень, зокрема, зупинення окремих видів професійного (спеціального) пенсійного забезпечення та обмеження прав працюючих пенсіонерів, оподаткування пенсій [12], [13], [14]. Ці та інші чинники засвідчують нагальність організації та проведення комплексної пенсійної реформи, яка б забезпечувала підвищення ефективності, доступності та прозорості пенсійного забезпечення, рівня та якості життя його учасників на основі розбудови новітньої законодавчої регламентації, що, як наслідок, стимулюватиме розвиток пенсійного права – основоположної складової права соціального забезпечення.

Метою наукової статті є науково-теоретичне дослідження особливостей становлення пенсійного права в умовах сьогодення.

Стан дослідження. У юридичній літературі зазначена проблематика частково розглядалася у працях таких вчених-юристів, як: В.М. Андріїв , Н.Б. Болотіна , В.С.Венедіктов , С.В. Венедіктов,

С.Я Вавженчук, С.В. Вишновецька, І.В.Зуб, М.І. Іншин, В.Л., Лукаш С.С. Костюк, А.Р. Мацюк, П.Д. Пилипенко, С.В. Попов, С.М. Прилипка, О.І. Процевський, О.М. Обушенко, С.М. Синчук, І.М. Сирота, О.В. Тищенко, Г.І. Чанишева, В.І. Щербина, М.М. Шумило, Н.М. Хуторян, О.М. Ярошенко та ін. Разом з тим, беручи до уваги сучасні суспільні, державотворчі процеси щодо проведення комплексної пенсійної реформи, управління пенсійним забезпеченням, реформування законодавства, розв'язання проблем становлення та розвитку пенсійного права є важливою складовою удосконалення системи права соціального забезпечення.

Виклад основного матеріалу. З правової точки зору пенсійне право є достатньо складним, системним та міжгалузевим правовим утворенням у праві соціального забезпечення. Його метою в умовах сьогодення, є стимулювання розвитку дієвих, доступних механізмів реалізації і гарантування права на пенсійне забезпечення шляхом підвищення рівня та якості життя його учасників.

За змістом Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (ст. 2) перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених цим Законом; другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах – суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій та одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом; третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та у порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення. З правової точки зору повноцінно функціонуючою в Україні є солідарна система пенсійного страхування. Натомість запровадження накопичувальної системи та належне

функціонування недержавного пенсійного забезпечення можливо виключно при умові стабілізації фінансово-економічної ситуації у державі, впровадження механізмів збереження активів учасників відповідних рівнів.

За змістом Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (ст. 8) право на пенсійне забезпечення (право на отримання пенсій та соціальних послуг) мають, по-перше, із солідарної системи: 1) громадяни України, які застраховані згідно із цим Законом та досягли встановленого цим Законом пенсійного віку чи визнані інвалідами в установленому законодавством порядку і мають необхідний для призначення відповідного виду пенсії страховий стаж, а в разі смерті цих осіб – члени їхніх сімей, зазначені у статті 36 цього Закону, та інші особи, передбачені цим Законом; 2) особи, яким до дня набрання чинності цим Законом була призначена пенсія відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення» (крім соціальних пенсій) або була призначена пенсія (щомісячне довічне грошове утримання) за іншими законодавчими актами, але вони мали право на призначення пенсії за Законом України «Про пенсійне забезпечення» – за умови, якщо вони не отримують пенсію (щомісячне довічне грошове утримання) з інших джерел, а також у випадках, передбачених цим Законом, – члени їхніх сімей; по-друге, із накопичувальної системи – застраховані особи і члени їхніх сімей та/або спадкоємці на отримання довічної пенсії та одноразової виплати за рахунок коштів накопичувальної системи пенсійного страхування на умовах та в порядку, визначених цим Законом. При цьому іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають право на отримання пенсійних виплат і соціальних послуг із системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування нарівні з громадянами України на умовах та в порядку, передбачених цим Законом, якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. У юридичній літературі наголошується, що основними ознаками права на пенсійне забезпечення є: складне, системно-структурне соціальне право на участь у пенсійному забезпеченні, у тому числі отримання пенсій (пенсійних виплат), соціальних послуг; реалізується переважно через здійснення особою права на пенсію (пенсійні виплати); спрямоване на забезпечення гідного рівня життя осіб пенсійного віку; забезпечується за рахунок пенсійного страхування (поєднання солідарної і накопичувальної систем),

державного, недержавного і змішаного (професійного) пенсійного забезпечення; характеризується наявністю умов та підстав реалізації (попередня трудова діяльність, сплата страхових внесків тощо); має специфічні механізми гарантування, правової охорони і захисту; обсяг права на пенсійне забезпечення пов'язаний із прожитковим мінімумом та/або попереднім заробітком особи; наявність мінімального та максимального рівнів, можливість обмежень відповідно до закону; підлягає державному нагляду та громадському контролю; підлягає юрисдикційній та позаюрисдикційній правовій охороні [15].

Прикметною особливістю пенсійного права є спрямованість на комплексне правове регулювання відносин з пенсійного забезпечення, зокрема, йдеться про відносини, які виникають у пенсійному страхуванні, державному, недержавному та професійному пенсійному забезпеченні [16, с. 260-312], [17, с. 249-251]. При цьому, слідуючи характеристиці учасників системи пенсійного забезпечення, основними суб'єктами пенсійного права виступають: по-перше, у солідарній системі пенсійного страхування – застраховані особи, а в окремих випадках, визначених законом – члени їхніх сімей та інші особи; страховальники; Пенсійний фонд; уповноважений банк; підприємства, установи, організації, що здійснюють виплату і доставку пенсій; по-друге, у накопичувальній системі пенсійного страхування – особи, від імені та на користь яких здійснюється накопичення та інвестування коштів; підприємства, установи, організації та фізичні особи, що здійснюють перерахування внесків до системи накопичувального пенсійного забезпечення; Накопичувальний фонд; недержавні пенсійні фонди; юридичні особи, які здійснюють адміністративне управління Накопичувальним фондом і недержавними пенсійними фондами та управління їх пенсійними активами; зберігач; страхові організації.

Слід зауважити, що розвиток пенсійного права в Україні передбачає формування новітнього законодавства у цій царині. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (ст. 4) передбачає, що законодавство про пенсійне забезпечення базується на Конституції України, складається з Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, цього Закону, закону про недержавне пенсійне забезпечення, законів, якими встановлюються умови пенсійного забезпечення, відмінні від

загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та недержавного пенсійного забезпечення, міжнародних договорів з пенсійного забезпечення, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також інших законів та нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до законів про пенсійне забезпечення, що регулюють відносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні. При цьому, якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші норми, ніж ті, що передбачені законодавством України про пенсійне забезпечення, то застосовуються норми міжнародного договору. Також варто відзначити, що виключно законами про пенсійне забезпечення визначаються: види пенсійного забезпечення; умови участі в пенсійній системі чи її рівнях; пенсійний вік для чоловіків та жінок, при досягненні якого особа має право на отримання пенсійних виплат; джерела формування коштів, що спрямовуються на пенсійне забезпечення; умови, норми та порядок пенсійного забезпечення; організація та порядок здійснення управління в системі пенсійного забезпечення. Крім того, виключно на підставі норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (ст. 5) регулюються відносини, що виникають між суб'єктами системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а дія інших нормативно-правових актів може поширюватися на ці відносини лише у випадках, передбачених цим Законом, або в частині, що не суперечить цьому Закону. Також виключно цим Законом визначаються: принципи та структура системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; коло осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню; види пенсійних виплат; умови набуття права та порядок визначення розмірів пенсійних виплат; пенсійний вік чоловіків та жінок, при досягненні якого особа має право на призначення пенсії за віком; мінімальний розмір пенсії за віком; порядок здійснення пенсійних виплат за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням; порядок використання коштів Пенсійного фонду та накопичувальної системи пенсійного страхування; організація та порядок здійснення управління в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

У контексті дослідження, варто наголосити, що пенсійне право по суті є окремою підгалуззю права соціального забезпечення. У юридичній літературі відзначається, що пенсійне право являє собою таку сукупність

правових норм, яка відокремилась у межах галузі права соціального забезпечення і регулює якісно однорідні відносини у певній царині соціального захисту населення. При цьому наголошується, що «це структурне утворення набуло необхідних визначальних ознак підгалузі права, принципів, предмета і методу правового регулювання, правових інститутів і підстав виникнення, зміни і припинення правовідносин із пенсійного забезпечення» [18, с. 14].

Предметом пенсійного права є відносини, які виникають між правомочними особами та уповноваженими органами у сфері пенсійного забезпечення, діяльність яких пов'язана з реалізацією, гарантуванням, правовою охороною права таких осіб на отримання пенсійних виплат (пенсій) відповідно, на умовах, передбачених чинним законодавством та/або договором.

Пенсійне право характеризується комплексним, міжгалузевим характером. По-перше, відповідний висновок впливає з комплексної сучасної моделі пенсійного забезпечення, що передбачає оптимальне поєднання соціальних, економічних, правових та інших механізмів щодо матеріальної підтримки правомочних учасників. По-друге, це пояснюється тим, що пенсійне право поєднує норми різних галузей права, де головна роль належить саме нормам права соціального забезпечення. При цьому ключовими умовами набуття права на пенсійне забезпечення та окремі види є досягнення пенсійного віку, наявність відповідного страхового (трудового) стажу та/або інших соціальних (пенсійних) ризиків, юридичних фактів відповідно до закону. По-третє, наявність інтегрованої, комплексної системи принципів [19, с. 10], [20, с. 47-54]. У юридичній літературі наголошується на таких принципах, як: «загальність умов пенсійного забезпечення; багатоманітність видів пенсійного забезпечення; власна заінтересованість працівників в отриманні належного матеріального забезпечення під час виходу на пенсію; диференціація умов пенсійного забезпечення; солідарність пенсійного забезпечення; забезпечення пенсії не меншої від рівня прожиткового мінімуму; захист прав людини у сфері пенсійного забезпечення» [20, с. 48-49]. По-четверте, наявність специфічного кола правовідносин у серії пенсійного забезпечення. Н.М. Хуторян, М.М. Шумило та інші вчені відзначають, що пенсійні правовідносини можна визначити як «врегульовані нормами пенсійного законодавства, а

в окремих випадках – спеціальним договором, вольові, двосторонні відносини, що виникають між правомочною особою, яка наділена суб'єктивними пенсійними правами та обов'язками, та спеціально уповноваженими органами у сфері пенсійного забезпечення, до компетенції яких належить забезпечення реалізації права на пенсію» [18, с. 48-49]. На думку М.М. Шумила, система пенсійних правовідносин – це різновид складної, багаторівневої, взаємозалежної та взаємопов'язаної соціально-правової системи, елементами якої є пенсійні правовідносини як системи нижчого рівня, метою яких є реалізація правоздатною особою права на певний вид пенсії [16, с. 231].

Таким чином, пенсійне право як комплексну підгалузь права соціального забезпечення варто розглядати як сукупність норм права, що покликані регулювати відносини з пенсійного забезпечення. До основних особливостей пенсійного права можна віднести такі: 1) окрема комплексна підгалузь права соціального забезпечення (відокремлена система норм права соціального забезпечення (норми пенсійного права); 2) спрямована на правове регулювання відносин із пенсійного забезпечення (державного, недержавного, професійного пенсійного забезпечення та пенсійного страхування); 3) характеризуються специфічністю принципів правового регулювання у сфері пенсійного забезпечення; 4) наявність окремої комплексної системи джерел пенсійного права, яка ґрунтується на засадах: верховенства права; пріоритетності прав особи у сфері пенсійного забезпечення; домінування законодавчого регулювання відносин у сфері пенсійного забезпечення тощо; 5) наявність специфічного суб'єктного складу: правомочні особи пенсійного віку та уповноважені органи з пенсійного забезпечення; 6) наявність специфічного кола пенсійних правовідносин, які характеризують систему вертикально-горизонтальних правових зв'язків між правомочними та уповноваженими суб'єктами у сфері пенсійного забезпечення; 7) об'єктом правового регулювання виступає пенсія (пенсійна виплата); 8) наявність системи соціальних (пенсійних) гарантій, спрямованих на посилення ефективності, дієвості та доступності права на пенсійне забезпечення та окремі його види; 9) допустимість законодавчих обмежень права на пенсійне забезпечення та окремі його види; 10) специфічність процедури реалізації, гарантування і правової охорони права на пенсійне забезпечення, окремі його види; 11) наявність державного нагляду і громадського контролю з

питань пенсійного забезпечення; 12) наявність юрисдикційних засобів захисту права на пенсійне забезпечення та окремі його види.

Висновок. Концептуальними напрямками подальшого розвитку пенсійного права мають стати: 1) організація та проведення комплексної пенсійної реформи як результат системної взаємодії інститутів громадянського суспільства і держави щодо оптимального поєднання пенсійного страхування та державного, недержавного, професійного пенсійного забезпечення (запровадження накопичувальної системи пенсійного страхування, професійного пенсійного забезпечення), з метою підвищення рівня та якості життя осіб пенсійного віку; 2) організація, проведення новітньої кодифікації пенсійного законодавства; 3) організація, проведення державного та громадського моніторингу за дотриманням пенсійного законодавства; 4) організація, проведення державного нагляду (контролю) та громадського контролю за дотриманням пенсійного законодавства; 5) організація, впровадження дієвих механізмів юрисдикційного захисту права на пенсійне забезпечення, його види.

Список використаних джерел:

1. Іншин М.І., Сіроха Д.І. Соціальна держава: сутність і перспективи // М.І. Іншин, Д.І. Сіроха // Актуальні проблеми соціального права: збірник матеріалів учасників всеукраїнських соціальних програм (заходів) ВГОІ «Інститут реабілітації та соціальних технологій» у 2014 р. / За загальною редакцією М.І. Іншина, В.Л. Костюка, В.О. Попелюшка. - К.: ПВГОІ «ІР СТ Україна», 2015. – С.17-21.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Сивак С.М. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.05 / С.М. Сивак; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 1999. — 17 с.
4. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 663 с.
5. Колотік А. С. Правове регулювання спеціального пенсійного забезпечення в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / А. С. Колотік; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". — Х., 2011. — 20 с.
6. В Україні 6 мільйонів, які чесно працюють, утримують 12,5 млн пенсіонерів // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/1388457-ministrsotspolitiki-reva-v-ukrajini-6-milyoniv-yaki-chesno-pratsuyut-utrimuyut-125-mln-pensioneriv.html>.

7. Кабмін затвердив бюджет Пенсійного фонду з дефіцитом 141,5 мільярда // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/01/18/617952>.
8. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05 листопада 1991 року № 1788-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 3. – С.10.
9. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09 липня 2003 року № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49-51. – С. 376.
10. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09 липня 2003 року № 1057-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 47-48. – С. 372.
11. Про заходи законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08 липня 2011 року № 3668-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 12-13. – С. 82.
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення: Закон України від 02 березня 2015 року № 213-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 22. – С. 145.
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 06 грудня 2016 року № 1774-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 2. – С. 25.
14. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-17. – С. 112.
15. Костюк В.Л. Право на пенсійне забезпечення в умовах сьогодення: науково-теоретичний аспект / В. Л. Костюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15kvlnta.pdf>.
16. Шумоло М.М. Правовідносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні: монографія / М.М. Шумоло. – К.: Ніка-Центр, 2016. – 680 с.
17. Костюк В.Л., Мельник В.П. Професійні пенсії: проблеми, виклики та перспективи / В.Л. Костюк, В.П. Мельник // Сучасні проблеми трудового та пенсійного законодавства: матеріали IV Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 листопада 2015 р.); за заг. ред. К.Ю. Мельника / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х.: ХНУВС, 2015. – С. 248-252.
18. Сирота І.М. Право пенсійного забезпечення в Україні: Курс лекцій. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 288с.
19. Ждан М.Д. Особливості реалізації права на пенсію науковими (науково-педагогічними) працівниками: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Микола Дмитрович Ждан; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. — Х., 2007. — 20 с.
20. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні: монографія / Н.М. Хуторян, М.М. Шумоло, М.П. Стадник [та ін.]. – К.: Ін Юре, 2012. – 540с.